

Marija Pirjevec

Jože Horvat z Marijo Pirjevec

Horvat: Kaj vas je v mladosti pritegnilo, da ste se pozneje odločili postati to, kar s kulturnega vidika predvsem ste: strokovnjakinja za slovensko literaturo, profesorica, prevajalka slovenske literature v italijanščino? Kaj lahko poveste o svojih zgodnjih začetkih pri srečevanju z literaturo? So bili spodbuda zanjo avtorji, knjige, ljudje ali kaj četrtega, kar je bilo odločilno za vašo pot?

Pirjevec: Že dejstvo, da so me starši, ki so se leta 1947 iz Sežane preselili v Trst, prav tisto jesen vpisali v prvi razred slovenske osnovne šole, je bilo v mnogočem odločilno za mojo nadaljnjo pot. Nobenega dvoma ni, da je bila ob mamini spodbudi – spominjam se, da je bratu in meni še kot štiri-, petletnikoma brala Gregorčiča, Prešerna in Puškina – prav šola tista, ki me je skoraj spontano usmerila v študij književnosti. Slovenske šole na Tržaškem so po četrstoletni fašistični karanteni, če uporabim sintagmo Borisa Pahorja, spet zaživele po letu 1945. Anglo-ameriška vojaška oblast, ki je po koncu druge svetovne vojne skoraj desetletje upravljala Trst in okolico, jih je organizirala bolj zato, da bi pred mednarodno javnostjo zbrisala očitek diskriminacije zamejskih Slovencev, kot pa da bi vsaj delno popravila krivice fašističnega režima. Treba je poudariti, da se je prav znotraj tega šolskega okolja, ki je bilo intelektualno zelo živahno, začela oblikovati nova generacija slovenskih izobražencev. To je bil prostor, morda edinstven v Evropi, kjer so se srečevali slovenski intelektualci vseh taborov – liberalnega, katoliškega, titoističnega, informbirojevskega in socialdemokratskega. Tu so namreč poučevali tako Primorci oz. Tržačani (mednje sodita moj profesor slovenščine na klasičnem liceju Pavle Merku in profesor latinščine in grščine Alojz Rebula) pa tudi nekateri povojni politični in nazorski begunci iz Slovenije, kot sta Vinko Beličič in Jože Peterlin. Zaradi vseh teh okoliščin sem se po maturi vpisala na tržaško leposlovno fakulteto, kjer sem med drugim poslušala predavanja iz slovenščine in ruščine. Zato ni naključje, da sem si na koncu štiriletnega študija za diplomsko nalogo izbrala prav Srečka Kosovela. Morda sem to

storila iz neke kljubovalnosti, saj sem spoznala, kako zapostavljena je na tržaški leposlovnih fakulteti prav slovenščina.

Horvat: Kako ste doživljali tržaško/italijansko okolje – se je to doživljanje spreminjalo kakor so se spreminjali odnosi med Italijani in Slovenci, z drugimi besedami, odnosi med Italijo in Jugoslavijo oziroma Slovenijo?

Pirjevec: Tržaškega oziroma italijanskega okolja vse do mature skorajda nisem poznala. Slovenci smo živeli zaprti v svoj krog, vključeni smo bili v slovenska društva, ki so bila med sabo strogo ločena po ideološki usmerjenosti, in se z italijanskimi vrstniki sploh nismo srečevali. Razumljiv strah, ki so ga nosili v sebi odrasli, in sicer tisti, ki so preživeli fašistično diktaturo, se je prenašal tudi na nas osnovnošolske otroke in pozneje na srednješolce, saj smo na vsakem koraku čutili odpor do svojega jezika s strani italijanskih someščanov vseh generacij. Svojega prezira do “drugačnih” res niso prikrivali. Seveda so se napetosti, kot pravite, v letih zaostrovala in popuščale skladno s spreminjanjem odnosov med Italijo in Jugoslavijo. Posebno napeto je bilo, kot se spominjam, v letih 1953 in 1954, ko je bilo z londonskim memorandumom svobodno tržaško ozemlje razdeljeno med Italijo in Jugoslavijo. Tedaj se je Trst podobno kot ob koncu prve svetovne vojne znašel v slepi ulici. In prav zaradi zaprtosti, gospodarske in ideološke, se je v njem močno razplamtel etnični boj. Napetost se je okrepila, denimo, tudi v času podpisa osimskih sporazumov leta 1975, ko naj bi na Krasu prišlo do proste cone in ko so bile meje med obema državama dokončno zakoličene. Tega mnogi Tržačani, med katerimi ni manjkalo priseljencev iz Istre, niso mogli sprejeti. Moram reči, da me je dolgo časa spremljal tesnoben občutek, da nas Slovence naši najbližji someščani ne poznajo, da nas v resnici ne želijo spoznati in da jim zadoščajo neki zelo preprosti stereotipi o nas. Ta občutek se je globoko zasidral vame in ga ni bilo mogoče zbrisati. Dovolj je bilo, da si se peljal s tramvajem v šolo ali listal po tržaškem dnevniku Il Piccolo, da si spoznal, kako omalovažujoče in prezirljivo gledajo na tržaške Slovence italijanski someščani.

Horvat: Od leta 1972 ste predavali slovensko književnost na Inštitutu za slovansko filologijo Filozofske fakultete v Trstu. Kakšno ozračje je bilo tedaj na univerzi in zanimanje za slovensko kulturo? Kakšno je bilo sodelovanje z Ljubljano?

Pirjevec: Na Inštitutu za slovansko filologijo v Trstu sem začela predavati leta 1972, po smrti profesorja Colognatija. Njegovo poznavanje

slovenščine je bilo samo pasivno, zato nam je predaval v italijanščini, kar pa je bilo v tistih časih na italijanskih univerzah povsem naravno. Tudi meni so na začetku rekli, da moram predavati v italijanščini, čeprav je bilo italijanskih študentov, ki so si izbrali slovenski jezik in književnost kot izbirni predmet, bolj malo. Sprva sem se pravilom podredila, pozneje pa sem našla kompromisno rešitev, in sicer sem imela za slovenske slušatelje predavanja v slovenščini, za italijanske pa v njihovem jeziku. Na to je fakulteta, ki je bila v tistih letih usmerjena dokaj nacionalistično, tiho pristala, morda zato ker je bil njen tedanji dekan izjemen, svetovljanski človek, ki je prihajal z juga Italije in s seboj ni nosil travm, ki so obremenjevale tržaške kolege. Sodelovanje z ljubljansko slavistiko se je začelo kmalu po mojem prihodu na tržaško fakulteto prav na njegovo pobudo, kar je bilo v očeh nekaterih kolegov vnebovpijoče. Koga nam bo pripeljala iz Ljubljane, so se spraševali nekateri profesorji, kot mi je povedal dekan, ko sem povabila v Trst prvega predavatelja iz Ljubljane, saj so vse, kar se je dogajalo na oni strani "železne zaves", spremljali z nestrpnostjo, če ne s prikritim prezirom. Zanimanje za slovenski jezik in književnost se je tudi po zaslugi lektorice profesorice Ljudmile Cvetek Russi in pozneje profesorja Zoltana Jana krepilo, vendar le med slovenskimi študenti. Italijanov je bilo, kot rečeno, v resnici bolj malo, bili pa so med njimi nekateri izjemni mladi ljudje, ki so se pozneje močno zavzeli za vzpostavitev drugačnih, prijaznejših odnosov med obema skupnostma. Naj v tem kontekstu omenim Patrizio Vascotto, ki je danes predsednica skupine 85, kjer se zbirajo slovenski in italijanski intelektualci in skupaj organizirajo različne kulturne pobude in srečanja.

Horvat: Med prvimi vašimi deli je knjiga o Srečku Kosovelu (1974), o katerem ste pisali tudi pozneje. Če se prav spominjam, ga imate za slovenskega tržaškega pesnika (in če se ne motim, ga tako opredeljuje tudi Boris Pahor). V Sloveniji ga na splošno tako ne označujejo, velja zlasti za pesnika Krasa. Kaj želite sporočiti z oznako, da je Kosovel slovenski tržaški pesnik?

Pirjevec: Več razlogov govori o tem, da je Srečko Kosovel v resnici prvi veliki slovenski tržaški pesnik. To lahko utemeljim samo tako, da posežem v preteklost, v čas italijanske zasedbe Primorske po prvi svetovni vojni. Kot vemo, se je tedaj začela doba načrtnega raznarodovanja in kulturnega genocida. In vendar je prav v tem času prišlo do prvega velikega vzpona tržaške književnosti, čeprav še zmeraj s pridržki, ki pomenijo njeno lokacijo. Prav v tistem času so se namreč pojavili domači ustvarjalci večjih

zmožnosti (Kosovel, Vladimir Bartol, Igo Gruden idr.), ki so svoj opus ustvarili v prostovoljni ali prisilni emigraciji, večinoma v Sloveniji, kamor so se zatekli zaradi duhovnega in fizičnega nasilja pod Italijo. Njihovo delo v resnici pomeni prvo umetniško zrelo fazo tržaške književnosti, pomeni oblikovanje moderne literature s svojo estetsko funkcijo in sodobno semantiko. To velja seveda posebej za Srečka Kosovela, ki se je rodil v Sežani, tako rekoč pred vrati Trsta. S svojim pesniškim delom je bil sicer vezan na Ljubljano, kamor so ga starši sredi vojnih let poslali študirat, kjer pa se v resnici ni nikoli prav udomačil. Vendar ne smemo prezreti, da je bil do zgodnje smrti kljub oddaljenosti od rodnih krajev in vse težjim prehodom čez mejo tesno povezan s svojo ožjo domovino. Zato je ostal zmeraj tudi pesnik Krasa in Trsta, seveda ne samo njegove topografije, temveč mnogo globlje. Iz Ljubljane je skrbno spremljal dogajanje v obmorskem mestu, na katerega ga je vezalo toliko prijateljev, in do konca je ostal v stiku s tržaškimi kulturnimi krogi. V Trstu je pogosto zahajal k Černigojevim, k urednici Ženskega sveta Pavli Hočevar, tu se je seznanil s slikarjem Milkom Bambičem, socialistom Ivanom Regentom, glasbenikom Srečkom Kumarjem, se družil z Vladimirom Martelancem, enim najvidnejših levousmerjenih tržaških intelektualcev. Prav z njim se je v tržaškem Učiteljskem listu zapletel v živahno svetovnonazorsko debato. Med številnimi načrti, ki jih je snoval v Ljubljani, je bila, kot vemo, tudi zamisel, da bi v Ženevi začeli izdajati revijo v francoščini, ki bi mednarodno skupnost obveščala o pogubnem položaju Primorske pod Italijo. Še en dokaz torej, koliko mu je bila Primorska s Trstom vred pri srcu. Po vsem tem lahko sklepamo, da je bil požig Narodnega doma tudi zanj globok pretres. Zato ima prav Boris Pahor, ki pravi, da bi bilo branje ene njegovih najbolj znanih pesmi, *Ekstaze smrti*, gotovo pomanjkljivo, če ne bi v njej poleg abstraktne vizije o propadu Evrope zaznali tudi tragične usode povojnega Trsta in Slovencev v njem. Tako se njegov stih "komaj rojen, že goriš v ognju večera", po besedah pisca *Nekropole*, neposredno navezuje prav na požig Narodnega doma. Kosovelov odziv na ta dogodek, ki je po besedah Lava Čermelja pomenil "ognjeni krst prihajajočega fašizma", lahko razberemo tudi iz pesmi *Italijanska kultura*, ki je nastala nekaj let pozneje, ko so italijanski skrajneži zažgali slovensko tiskarno Edinost. Po vsem tem ni pretirano, če trdim, da je Kosovel prvi veliki tržaški pesnik, dostojno vzporedje visokemu valu italijanske književnosti v tem mestu na prelomu stoletja in po njem, z vodilnim pesnikom Umberto Sabo. Zunanjo, biografsko in prostorsko zarezo med pesnikom in Trstom je naredila vojna in razmere po njej, duhovne zareze med njima pa v resnici ni bilo.

Horvat: Izdali ste več esejističnih del v italijanskem jeziku in italijanski javnosti omogočili, da se seznanijo z nekaterimi osrednjimi avtorji slovenske literature vse do Kocbeka. Kako je zainteresirana javnost sprejemala ta dela, še zlasti ker ste pisali tudi o nekaterih manj raziskanih dejstvih, recimo o stikih Akademije operosorum v Ljubljani z bolonjsko akademijo Gelatorum, o Italijanu Luigiju Salviniju itd.?

Pirjevec: V italijanskem jeziku sem poleg monografije o Kosovelu res izdala še knjigi esejev *Saggi sulla letteratura slovena dal XVII° al XX° secolo* in *Trubar, Kosovel, Kocbek e altri saggi sulla letteratura slovena*, pa še dvojezični izbor Prešernove in Grudnove poezije. Občutek imam, da italijanska publika, če izvzamemo peščico intelektualcev, ki jih zanima slovenski svet, ni izkazala posebne pozornosti publikacijam, katerih namen je bil prav to, da bi se obe "tržaški duši" bolje spoznali in razumeli. Moj esej o Kosovelu in Kocbeku so sicer v skrčeni obliki ponatisnili v italijanski reviji *Studi Goriziani*, vendar je to tudi vse. Tržaški italijanski dnevnik o teh delih ni poročal, le obrobno pa se je o njih pisalo v italijanski kulturni periodiki v Trstu. Poudariti moram, da se v zadnjih letih vendarle nekaj premika na bolje. Prav moja študija o stikih Akademije operosorum v Ljubljani z italijanskimi akademijami, posebej z Arkadijo in bolonjsko akademijo dei Gelati, je v italijanskih krogih zbudila nekaj pozornosti. Konec lanskega leta me je društvo Minerva povabilo na simpozij, ki so ga organizirali v Trstu in na katerem sem spregovorila prav o ljubljanskih operozih na prelomu 17. in 18. stoletja. Tedaj je namreč prišlo do tesnejših vezi med Kranjsko in Italijo, kamor je bila usmerjena pozornost višjih slojev kranjskega prebivalstva, kar si lahko razlagamo z zmagoslavjem protireformacije v avstrijskih dednih deželah. O tem jasno priča že veliko število slovenskih študentov, ki so obiskovali plemiške zavode in univerze v Italiji, kamor so jih pošiljali, da ne bi na Nemškem prišli pod vpliv protestantizma. Mnogi so postali člani italijanskih učenih družb in akademij, tako da se je njihov vpliv kmalu razširil tudi na Kranjsko.

Italijanski slavist Luigi Salvini me je pritegnil predvsem s svojo antologijo *Sempreverde e rosmarino* (*Zimzelen in rožmarin*), v kateri je italijanskemu bralstvu predstavil izbor slovenske poezije skozi stoletja, od Prešerna do Kosovela. V njem je zajel 32 pesnikov s 126 pesmimi. Že naslov sam pove, da se je Salvini kot tenkočuten in pazljiv poznavalec slovenske kulture oprl na folklorno simboliko in z njo opozoril na temeljno tipološko črto slovenske kulturne zgodovine, razpete med "zimzelenom", simbolom upornišтва, in "rožmarinom", znamenjem miroljubnega, lirskega ustvarjalnega dela na domačih tleh. Previde slovenske poezije od

Vodnika do sodobnosti je dopolnil z osebnim pogledom na zgodovino naše književnosti od naselitve naprej. Pri tem ga niso zanimali samo literarni, temveč tudi širše družbeni in kulturni pojavi. Tako se mu je oblikovala predstava o duhovnem obrazu slovenskega človeka, ki se mu je začrtala, kot smo videli, že v naslovu antologije. Skratka, gre za izbor slovenske poezije, ki še danes ni bil presežen. Z njim je želel Salvini opozoriti tuji svet na dragocenost in izvirnost slovenske književnosti, in to v času, ko je v zavesti mnogih Italijanov še vedno živela predstava o Slovencih kot o narodu, ki nima svoje etnične samobitnosti in so ga označevali s splošnim izrazom "Slavi". Delo je ob izidu leta 1951 zbudilo veliko pozornost ne samo slovenske, temveč tudi italijanske kritike in bralstva. Bilo je deležno vrste strokovnih obravnav.

Horvat: Seveda pa ste veliko pozornost posvečali slovenskim tržaškim piscem, pri čemer ste ugotavljali nekatere specifične značilnosti njihove literature. O tem na kratko govorite v obsežnem uvodnem eseju v knjigi *L'altra anima di Trieste*. Od kod izvirajo te posebnosti?

Pirjevec: Posebnosti slovenske tržaške književnosti se kažejo predvsem v najnovejšem obdobju, ki se začne konec druge svetovne vojne. Leto 1945 zaznamuje namreč začetek njene sodobne zgodovine, ki se je prav tu pokazala v svojih globinskih protislovjih. Pomeni novo obdobje za primorsko kulturo nasploh, tudi za literarno, ki je šele tedaj s polnimi pljuči zaživela na domačih tleh. Kljub generacijskim in individualnim razlikam ni mogoče prezreti neke povezujoče lastnosti te književnosti, njene posebne vezanosti v tržaški družbeni prostor in obenem njene svojevrstne odprtosti v svet. Prav spojitev med regionalnostjo in kozmopolitizmom jo dela aktualno in vredno pozornosti. Poleg pripetosti v družbeno in duhovno topografijo Trsta je zanjo značilna razmeroma trdna hierarhija vrednot, ki so vezane na jezikovni, narodni, eksistencialni in ontološki etos. Osebna in družbena ogroženost je bila preresna, da bi ji dopuščala notranjo razpuščenost, nihilistično držo, ludizem ali filozofijo absurda. Radikalni modernizem in postmodernizem s svojimi skrajnostmi zato nista globlje posegla v tržaški del slovenske literature. Vsekakor je treba poudariti, da postaja v zadnjem času slovenska književnost razpoznavna v Evropi tudi z deli tržaških avtorjev. Pomislimo le na pozornost, ki jo s svojim delom zbuja Boris Pahor.

Horvat: Da je bilo v Trstu tudi sicer drugačno ozračje kot v matici, govori dejstvo, da je bil del slovenskih avtorjev v Italiji občasno zelo kritičen

do razmer v Jugoslaviji oziroma Sloveniji. Mislim zlasti na dvojico Pahor–Rebula. Kako so to držo sprejemali (ali ne sprejemali) bralci v vašem okolju?

Pirjevec: Bralci v našem okolju so bili in so delno še danes močno razdeljeni na dve ideološki in politični skupini, ki ju predstavljata obe krovni organizaciji, levo usmerjena Slovenska kulturno-gospodarska zveza, ki je bila do razpada Jugoslavije vezana na tamkajšnji režim, in katoliško usmerjeni Svet slovenskih organizacij. Spopad med levico in desnico je v resnici ostal viden v notranji delitvi tržaških Slovencev vse do danes. Do močnega razkola je prišlo prav ob Kocbekovi sedemdesetletnici, ko sta Pahor in Rebula v Trstu izdala brošuro Edvard Kocbek, pričevalec našega časa. V njej je bil, kot vemo, objavljen intervju, v katerem je Kocbek prvič spregovoril o po vojni množično pobitih domobrancih. To je povzročilo oster kulturni boj med zagovorniki obeh tržaških pisateljev, Pahorja in Rebule, ter njunimi nasprotniki. Vodstvo Zveze komunistov Slovenije je namreč zahtevalo, da se tržaški somišljeniki od publikacije distancirajo. In mnogi so to res storili. Do skupnega nastopa obeh krovnih organizacij tržaških Slovencev je končno prišlo šele v boju za sprejem ogroženega zaščitnega zakona v rimskem parlamentu. Ne glede na vse, pa ostaja temeljna dilema, ob kateri se razhajajo strategije obeh vodilnih tržaških organizacij, naslednja: ali nastopati samostojno znotraj slovenskega bloka (Slovenska skupnost) ali znotraj italijanskih strank in z njihovo pomočjo (Slovenska kulturno-gospodarska zveza).

Horvat: Velik del vaših besedil je verjetno dobrodošel zlasti za italijansko občinstvo, med drugim esejiščna knjiga *Na pretoku dveh literatur* (1992). Ali lahko v okviru tega zapisa na kratko poveste, kakšen je bil pretok, kaj nam je “dal” oziroma koliko se je v literaturi ali nemara širše izkazal za tvornega?

Pirjevec: Tvorni stiki med slovensko in italijansko kulturo so se pokazali že zelo zgodaj, v 16. stoletju, to je v času reformacije. Ne gre prezreti namreč, da je prav italijanski Trst dal pobudo za nastanek slovenskega knjižnega jezika in slovstva pred več kot pol tisočletja. Prav tedaj se je zgodila ena glavnih intelektualnih izkušenj Primoža Trubarja, avtorja prve slovenske knjige. Zanj je bilo, kot vemo, odločilno srečanje s tržaškim škofom Petrom Bonomom. Brez te izkušnje, brez vzgoje velikega humanista Bonoma, Trubar ne bi bil, kar je postal. In verjetno ne bi storil vsega

tistega, kar je storil. O vezeh med italijanskimi akademijami in slovenskimi operozi sem že govorila, tu bi samo dodala, da je vpliv italijanske književnosti mogoče v tem času odkriti tudi v okviru verskega snovanja. Naj omenim samo odseve italijanskega pridigarstva v delu tedanjega najvidnejšega cerkvenega pisca Janeza Svetokriškega. Nov val okrepljenih kulturnih pobud slovenskih razumnikov je zaslediti v času razsvetljenstva, ko se je italijanski jezik s kulturo vred v avstrijskem prostoru močno razmahnil. Pomislimo samo na popularnost dvornega pesnika na Dunaju, Italijana Pietra Metastasia. Z Dunaja se je njegov vpliv razširil tudi na Kranjsko, o čemer priča, denimo, Japljev prevod Metastasijeve melodrame *Artakserkses*. In delno Devov libreto *Belin*. Iz Trsta pa je prihajal posredno tudi življenjski impulz za prvo poglavje slovenske posvetne literature v 2. polovici 18. stoletja. Prav tu se je namreč rodil Žiga Zois kot sin veletrgovca retoromanskega rodu. Čeprav je bil vzgojen v italijanskih šolah, je pozneje postal osrednja osebnost slovenskega preroda. Na oblikovanje slovenske literarnoestetske zavesti je italijanski vpliv doživel najvišji vzpon v dobi romantike. Pod vplivom bratov Schlegel sta namreč Prešeren in Čop okrepila svojo pozornost do bogate italijanske literarne tradicije, predvsem renesančne. Mnoge miselne in slogovne spodbude je Prešeren za svoje pesniško delo dobil prav pri italijanskih pesnikih, kot so npr. Ariosto, Tasso, Alfieri in predvsem Petrarca. Tudi korespondenca med Čopom in goriškim Italijanom Francescom L. Saviom kaže, koliko je slovenskega teoretika in kritika zanimalo kulturno dogajanje v Italiji. Iz pisem med obema razumnikoma ugotovimo, da je bil Čop po estetski misli posebno blizu romantičnemu pisatelju Alessandru Manzoniiju. Njegovo etično poglobljeno gledanje na umetnost, njegov smisel za harmonijo in odklanjanje vsakršnih pretiravanj so se namreč dobro skladali s Čopovo klasično romantiko. Razumljivo je torej, da je prav v piscu *Zaročencev* odkrival enega svojih vzorov.

V drugi polovici 19. stoletja je opaziti upadanje italijanskega vpliva na naše pisce. Izjemo predstavlja avtor "solzavega sentimentalizma", kot ga je označil Carducci, Edmondo De Amicis z vzgojno povestjo *Il Cuore* (1886). Ta knjiga je na Slovenskem v 80. in 90. letih 19. stoletja povzročila ostro ideološko polemiko med Mahničem in Stritarjem, ki je italijanskega pisca izredno cenil. Nekaj pozornosti je v prvi polovici 20. stoletja zbudil Marinettijev "futuristični ciklon", ki je s svojo ikonoklastično poetiko izražal kaotično in fragmentarno doživljanje sveta in človeka v njem. Prezamudno bi bilo, če bi se podrobneje ustavila ob sodobnih italijansko-slovenskih literarnih stikih. Zanimivo bi bilo ugotoviti, koliko so na primer na Pahorjevo zgodnjo prozo vplivali italijanski neorealisti ali sodobna

poezija v Italiji na pesnike, kot sta Miroslav Košuta in Marko Kravos. Na tem mestu lahko rečem samo, da ostajajo mnogi problemi še vedno odprti in da bo morala slovenska znanost nanje šele odgovoriti.

Horvat: Leto poprej, mislim, ste pri Slovenski matici uredili *Tržaško knjigo*, ki je namenjena predvsem bralcem v Sloveniji in je doživela zelo dober sprejem. Kakšna sporočila je prinesel tak sprejem?

Pirjevec: Trst je v povojnih desetletjih slovenskim ljudem v matični domovini pomenil nekako bleščečo izložbo Zahoda. O rojakih v njem so večinoma vedeli bolj malo, in če so, so večkrat dajali vtis, da jih zamejstvo ne zanima. Ta klavrna matična podoba Trsta se od osamosvojitve dalje postopoma spreminja. S *Tržaško knjigo* je Slovenska matica, podobno kot z *Goriško knjigo*, ki je izšla lansko jesen, dopolnila zbirko knjižnih izdaj, posvečenih slovenskim mestom. Njenemu predsedniku oziroma uredniku se je zdelo naravno, da med pomembna slovenska mesta vključi tudi Trst. Vsi vemo, kolikšen je bil pomen tega mesta ob Jadranu ne samo za Primorce, temveč za Slovence nasploh, posebej od vsestranskega vzpona, ki ga je doživelo po letu 1719, ko je Karel VI. ustanovil prosto pristanišče. Od tedaj je privabljal številne slovenske priseljence, tako da je dve stoletji pozneje, to je v začetku 20. stoletja, postalo največje slovensko mesto po številu prebivalstva. Ivan Cankar je leta 1918, ko je imel prav tu znamenito predavanje *Očiščenje in pomlajenje*, to zavedanje izrazil povsem jasno. Gre za tisti znameniti stavek, kjer pravi, da je "Ljubljana srce Slovenije, Trst pa njena pljuča". Skratka, slovenskim bralcem sem hotela s *knjigo o Trstu* sporočiti, da je 'tržaška zgodba', kot je pravilno zapisal Igor Škamperle v *Sodobnosti* leta 2002, ne le ena od partikularnih regionalnih epizod /.../, ampak temeljna sestavina slovenske narodne zgodovine in kulture.

Horvat: In *L'altra anima di Trieste*? Od kod je prišla zamisel za antologijo, v kateri je 66 slovenskih avtorjev s prevedenimi leposlovnimi in drugovrstnimi besedili? In v njej, kot se mi zdi, ne gre le za to, kako si Trst predstavljajo ali ga vrednotijo tržaški slovenski avtorji, ampak tudi nekateri iz matice. Glede na vaš izčrpani uvodni esej *Una storia triestina*, v katerem ste orisali mesto kot izredno vabljivo za slovenske pisce skozi zgodovino, pa bi dejal, da tudi nam "kontinentalcem" odkriva številne neznane okoliščine, ob katerih je res mogoče ponoviti, da Trst predstavlja naša "pljuča", a se tega ne zavedamo. Slovenci ga s tega vidika sploh ne

poznamo? Ali si sploh prizadevamo, da bi ga spoznali? Kdaj se bomo zavedali izjemnega pomena Trsta?

Pirjevec: Z antologijo *L'altra anima di Trieste*, ki je izšla pri založbi Mladika leta 2008, sem italijanskim someščanom želela predstaviti Slovence in njihovo živo prisotnost v Trstu skozi stoletja, prisotnost, ki je bila v socialnem pa tudi kulturnem smislu izrazito aktivna. V knjigi sem zbrala besedila vseh vrst, od literarnih in memoarskih do zgodovinskih, pričevanjskih in političnih, zato da bi bila podoba slovenskega Trsta čim bolj nazorna in zaokrožena. Gradivo, ki ga knjiga prinaša, pa omogoča razgled čez obe glavni črti v življenju slovenske manjšine na Tržaškem. Eno je črta zunanega, historičnega in socialnega dogajanja, drugo pa je črta notranjega, psihološkega in duhovnega oziroma kulturnega dogajanja. Skratka, glavni namen antologije je omogočiti tržaški italijanski publikli globlji pogled v slovensko resničnost Trsta. Italijani lahko na primer ob branju te knjige spoznajo, da so Slovenci v tem mestu in okolici od nekdaj preprosto doma. Dokaz za to so na primer slovenski priimki, ki se pojavljajo v mestu pod sv. Justom že v srednjem veku.

Od kod je prišla zamisel za to antologijo? Odmev, ki ga je imela (že razprodana) *Tržaška knjiga*, me je spodbudil k razmišljanju o tem, da bi jo prevedli v italijanščino. Ko je prevajalsko delo že steklo, sem spoznala, da knjige ni mogoče enostavno prevesti, ampak da jo moram prilagoditi ciljnemu bralcu in njegovi kulturi, njegovim zanimanjem. Tako zahtevnega dela seveda nisem opravila sama. Pomagala mi je cela ekipa prevajalcev. Knjiga pa se mi zdi primerna tudi za Slovence iz matične domovine, seveda tiste, ki lahko berejo italijansko. Trst v resnici premalo poznajo in zdi se, da jim kljub nekaterim pozitivnim premikom ni veliko do tega, da bi ga spoznali. Mislim, da je v tem smislu premalo naredila slovenska šola, saj tamkajšnji dijaki vedo le malo ali nič o bogati zamejski kulturni dejavnosti v preteklosti in danes. O tem sem se prepričala, ko sem na tržaški fakulteti za prevajalce prišla v stik s študenti, ki so prihajali iz Slovenije. Njihovo poznavanje zamejske zgodovine, kulture in literature je bilo res pomanjkljivo, da ne rečem skoraj nično. Koliko dijakov v Sloveniji na primer pozna zgodbo o požigu Narodnega doma v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, koliko so jim znane pretresljive zgodbe iz časa med vojnama, ko so se razmere z nastopom fašizma zaostriale do skrajnosti, in med drugo svetovno vojno. V knjigi sem objavila izjemen zapis pesnice Ljubke Šorli o mučenju v Villi Triste v Ulici Bellosguardo v Trstu, kjer je pod vodstvom Collottija delovala skupina fašističnih mučiteljev (banda

Collotti). Tržaška zgodba bi lahko služila kot visok zgled narodne zavesti in pokončnosti, ki je v Sloveniji danes žal pomanjkljiva.

Horvat: Morda se motim, ampak v zadnjih letih se vrzeli nepoznavanja slovenskega deleža Trsta na italijanski strani nekako zapolnjujejo. Samo en primer: Claudio Magris je pred nekaj leti izdal svojo knjigo (poznam jo v nemškem jeziku) *Triest. Eine literarische Hauptstadt in Mitteleuropa*, v katero je zajel številne slovenske avtorje iz tako rekoč vse Slovenije in jih predstavil kot sestavni del bogate tržaške literarne in kulturne zgodovine.

Pirjevec: Strinjam se z vami. Claudio Magris je bil v resnici med prvimi, ki so prebili led med obema skupnostma. Njegova knjiga *Trieste, un'identita di frontiera*, ki ste jo omenili in je prevedena tudi v slovenščino (*Trst, obmejna identiteta*), napisal pa jo je skupaj z zgodovinarjem Angelom Aro, je v tem smislu zelo pomembna. V njej je avtor *Donave* prikazal zgodbo Trsta in njegovo zgodovinsko pot skozi stoletja ter usodno razmerje njenih dveh duš – italijanske in slovenske. Pri tem si ni pomišljal predstaviti nekaj slovenskih pesnikov in pisateljev ter obsojati vsakršnega sovraštva do slovenskega in hrvaškega življa. Obstaja pa še vrsta italijanskih piscev in intelektualcev, ki Slovence naravno vključujejo v politični, gospodarski in kulturni utrip mesta. Samo nekaj imen: Renzo Rosso, Guido Miglia, Nino di Giacomo, Giorgio Depangher, Mauro Covacich, predvsem pa pokojni Fulvio Tomizza in vrsta drugih.

Horvat: Kaj se je zgodilo s tržaško italijansko kulturo oziroma kulturno politiko, za katero smo dolgo mislili, da Slovincem ni naklonjena, prej nasprotno?

Pirjevec: Rekla bi, da se je predvsem del tržaške italijanske kulturne elite v zadnjih letih v marsičem spremenil in se odprl Slovincem. Kje so vzroki? Gotovo v položaju, ki ga ima Slovenija vse od osamosvojitve v evropskem prostoru, saj ni več samo ena od jugoslovanskih republik, temveč ena od 27 držav EU. K večji naklonjenosti do Slovencev pa so po mojem pripomogli tudi naši tukajšnji pisci, v prvi vrsti Boris Pahor, ki je s svojim delom opozoril Italijo in Evropo ne samo nase in na svojo literaturo, temveč posredno tudi na slovensko književnost nasploh. Tržaški Il Piccolo, ki je bil v preteklosti tako negativno razpoložen do tržaških Slovencev, je v zadnjih letih v marsičem spremenil svoja stališča. Časnikar Alesandro Mezzena Lona pogosto poroča o Pahorju in njegovih številnih nastopih v italijanskem prostoru, v zvezi z antologijo *L'altra anima di*

Trieste pa je zapisal, da odslej ne bo mogel nihče več reči, da slovenske tržaške književnosti sploh ne pozna. Gre za besede, ki bi jih še pred desetletjem težko zasledili v italijanskem tržaškem tisku.

Horvat: Če je tako ... Kako smo Slovenci "pripravljeni" na tovrstno ugodno klimo v Trstu? Mislim tudi na dejstvo, da je osrednje italijansko tržaško gledališče podprlo nedavna slovenska prizadevanja za ohranitev SSG Trst.

Pirjevec: Kulturno ozračje v Trstu je danes res morda ugodno, kakor še ni bilo nikoli. Vendar se mi zdi, da je pretirani optimizem nevaren. Naklonjenost do nas Slovencev je zaznati, kot rečeno, predvsem v intelektualnih krogih, in še to ne v vseh. Povprečno italijansko meščanstvo in socialno nižji sloji pa so do Slovencev še vedno ravnodušni, če ne celo nasprotni. Stvari se premikajo zelo počasi in mržnja, ki so jo sprožili iredentizem, nato fašizem, po vojni pa fojbe in istrski begunci, še vedno ni zamrla. Solidarnost italijanskega tržaškega gledališča do slovenskega je res pomembna, vendar še zmeraj nekaj, kar sodi v ožje kulturne kroge italijanske družbe.

Horvat: Kakšen se vam zdi današnji slovenski kulturni, ustvarjalni utrip v mestu in sploh med Slovenci v Italiji? Je manj ali bolj živahen kot prej? Na kaj bi pri njegovem ohranjanju morali biti posebej pozorni? Bo mogoče pri življenju ohraniti regionalno identiteto, ki je najbrž povzročila rast slovenske kulture v Trstu in okolici? Kakšna bi pri tem morala biti vloga kulturne politike Slovenije?

Pirjevec: Današnji kulturni utrip v mestu se mi zdi dober, a hkrati dokaj problematičen. Kulturno in prosvetno življenje je pri nas na eni strani sicer zelo živahno, saj človek le s težavo sledi vsem prireditvam, predavanjem, predstavitev novih knjig, okroglim mizam itd., ki se vrstijo po tekočem traku. Ustvarjalni utrip pa po mojem peša, saj je med mlajšimi generacijami slovenskih piscev vse manj, nekoliko zaskrbljujoče se mi zdi tudi to, da se nekateri mlajši odločajo za pisanje v italijanščini. Pomanjkanje kulturne revije, kakršni sta bili v drugi polovici prejšnjega stoletja, denimo, *Most* in *Zaliv*, je gotovo eden od razlogov za usihanje prizadevanj mladih, da bi pisali. Slovenske revije v matični domovini začetnikom tako in tako niso dostopne. Mislim tudi, da je danes v Sloveniji bolj malo kulturnikov, ki bi se tako požrtvovalno ukvarjali s pisateljsko nadarjenimi zamejci, kot sta se nekoč, denimo, Edvard Kocbek ali Lino Legiša. Izbor

Kocbekovih pisem Pahorju, naslovljen *Peščena ura*, je svetel primer konstruktivnega in nesebičnega mentorstva. Teza, da je regionalna identiteta povzročila rast slovenske literature v Trstu, je povsem pravilna. Osebna in skupnostna ogroženost je bila namreč v tem prostoru preveč resna, da bi jo naši pisatelji spregledali ali bili do nje neobčutljivi in da se ne bi odražala v njihovem delu. Pisatelj Alojz Rebula pravi, da si matični pisec lahko privošči marsikaj, kar je za manjšinskega malodane nedopustno. Iti se na primer ničejanca v Trstu ali Celovcu, razmišlja avtor *Senčnega plesa*, bi bilo malodane groteskno. Zvestoba svojemu jeziku in narodu ga dela po njegovem imunega za postmoderno umetnost in njen relativizem. Na drugi strani pa je res, da razdalje med matično in zamejsko književnostjo nikoli niso bile tako velike, da bi se oddaljili od skupnih osnov. Kako bo v prihodnje, je težko predvidevati. Gre pa za prostor, ki bi mu morala Slovenija s posebno pozornostjo in odgovornostjo stati ob strani. Slovenci v matični domovini tudi danes premalo vedo o nas, premalo se o tem govori v šoli in poroča v slovenskih medijih.